

ВІСНИК

Київського національного торговельно-
економічного університету

4' 2003

Науково-практичний журнал

Виходить шість разів на рік
Уперше вийшов друком
у лютому 1998 р.

До жовтня 2000 р. виходив під назвою
"Вісник Київського державного
торговельно-економічного університету"

З М І С Т

ОГНЕВ'ЮК В.	Соціальні аспекти модернізації освіти	5
ПІДПРИЄМНИЦТВО		
ЛІГОНЕНКО Л.	Концепція управління орендними доходами торговельних підприємств	12
ДУБОВИК Т.	Формування маркетингових комунікаційних стосунків роздрібних торговельних підприємств і постачальників	23
ЛУЦЕНКО І.	Концептуальні засади та функції логістики	29
СИТНИК О.	Сутність і вихідні передумови розробки боргової стратегії підприємства	35
ВІТРЕНКО А.	Принципи взаємодії суб'єктно-інфраструктурних складових ринку рекламних послуг	43
РИНКОВІ ТА ТОВАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ		
АРТЮХ Т., ІНДУТНИЙ В.	Методологічні проблеми товарознавчої експертизи коштовностей	49
КАЛАКУРА М., ДОРОХОВИЧ В.	Технології борошняних кондитерських виробів, призначених для хворих на діабет	58
ГАЛЬКО С.	Методика визначення комплексного показника якості штучної шкіри	64
МАРЧУК Н.	Дослідження експлуатаційних властивостей лицьової керамічної цегли	76

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

ІЛЬІН В.	Діалогіка розуму та глупоти в гуманізмі Еразма Роттердамського	81
СТОЯН О.	"Екологія духа" в соціальній та економічній сферах: проблема впливу духовних світів на життєдіяльність людини	88
ОВСЯНКІНА Л.	Мораль як один із важливих факторів самоорганізації людини та суспільства	99
МИХАЙЛОВА Т.	Модуси осягнення досконалості дискурсу філософської христології	108

НОВІТНІ РЕСУРСИ НАВЧАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

ВАЛУЙСЬКИЙ О.	Творчий пошук у розвитку сучасної філософії та методики її викладання	115
----------------------	--	-----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЖУРНАЛУ "Вісник КНТЕУ"

МАЗАРАКІ А.А. – головний редактор

УШАКОВА Н.М. – заст. головного редактора, **КУЧЕРЕНКО В.Д.** – заст. головного редактора; **БІЛУХА М.Т., БЛАНК І.О., ГОРЕЛКІН В.Г., КОРОЛЬОВ О.А., ЛАГУТІН В.Д., ЛІГОНЕНКО Л.О., МОВА В.В., ШЕГДА А.В.** – члени редакційної колегії з економічних наук; **БАЙДАКОВА Л.І., МЕРЕЖКО Н.В., ОРЛОВА Н.Я., ПЕРЕСІЧНИЙ М.І., ПРИТУЛЬСЬКА Н.В., ПУГАЧЕВСЬКИЙ Г.Ф., СИРОХМАН І.В.** – члени редакційної колегії з технічних наук; **АНДРУЩЕНКО В.П., БИЧКО І.В., ВАЛУЙСЬКИЙ А.А., ВІЛЬЧИНСЬКИЙ Ю.М., ІЛЬІН В.В., СИНЯКОВ С.В.** – члени редакційної колегії з філософських наук

КИРИЧЕНКО В.Й. – відповідальний секретар

Зав. редакції к. е. н., доцент **Т. Ю. СПІЦИНА**. Редактор **Г. П. НЕЛИПА**.
Художньо-технічне редагування та комп'ютерна верстка **С.Л. ОЛЮНІНО**

ВІСНИК КНТЕУ № 4

Науково-практичний журнал. Засновник – Київський національний торговельно-економічний університет. Виходить шість разів на рік. Виходить друком з лютого 1998 р. Видання зареєстровано в Держкомінформполітики України. Свідоцтво КВ № 5088 від 27.04.2001.
Індекс журналу в Каталогі видань України на 2003 рік № 21910

Підписано до друку 12.09.03. Формат 70X108/16. Ум. друк. арк. 10.4. Тираж 250 пр. Зам. 717.
Адреса редакції: 02156, м. Київ–156, вул. Кіото, 19

Телефон: головний редактор 513–49–49, редакція 518–90–92, факс: 544–74–14, 544–39–74
Набрано і заверстано на обладнанні університету. Надруковано у Видавничому центрі КНТЕУ

Видається за рекомендацією Вченої ради КНТЕУ (протокол засідання № 10 від 26.06.2003 р.)
Передрук і переклади матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

C O N T E N T

OGNEV'YUK V.	Social aspects of the modernisation of the education	5
---------------------	--	---

ENTERPRISE

LIGONENKO L.	Conception of management by rent incomes of trade enterprises	12
DUBOVYK T.	Formation of the marketing communications of retail trade enterprises	23
LUTCHENKO I.	Conceptual basis and function of the logistics	29
SYTNYK A.	Essence and initial preconditions of development of debt strategy of the enterprise	35
VITRENKO A.	Principles of interaction of subject-infrastructure advertising services composed the market	43

MARKET AND COMMODITY RESEARCHES

ARTYUCH T., INDUTNIY V.	Methodological problems of examinations of values in the science of commodity	49
KALAKURA M., DOROHOVICH V.	Technology of the flour confectionery products intended for patients by diabetes	58
GALKO S.	Technique of definition of a complex parameter of quality of artificial leather	64
MARCHUK N.	Research of operational properties of an obverse ceramic brick	76

PROBLEMS OF PHILOSOPHY

IL'IN V.	Dialogic of intellect and stupidity in Erasmus of Rotterdam's humanism	81
STOYAN O.	"Spirit ecology" in social and economical sphere: an influence of spirit world on the human vital activity	88
OVSYANKINA L.	Morals as one of the important factors of self-organizing of the person and a society	99
MYKHAYLOVA T.	The condition of perfection cognition in the philosophical	108

LATEST RESOURCES OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY

VALUSKIY O.	Creative search in development of modern philosophy and a technique of its teaching	115
--------------------	---	-----

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

ОГНЕВ'ЮК В., к. ф. н., заступник міністра освіти і науки України

У науковій дискусії про шляхи реформування освіти громадянська думка усе більше схиляється до того, що необхідно говорити не про трансформацію освіти (трансформація може бути різноспрямованою), а про модернізацію як суттєве покращання, оновлення форм, методів, засобів навчання та змісту освіти. Ця тенденція співвідноситься зі світовою практикою розвитку науково-освітньої галузі. Саме так її визначено в працях міністра освіти і науки України, академіка НАН України В. Кременя¹.

Робота в цьому напрямі ведеться в інститутах Академії педагогічних наук України, у наших провідних університетах, що знайшло відображення в роботах В. Андрущенка, В. Астахової, В. Беха, М. Лукашевича, З. Самчука та ін.). Наприклад, у колективній монографії Інституту вищої освіти України розглянуто соціальні аспекти освіти в умовах ринкових трансформацій; фактори, що впливають на соціальну адаптацію молоді до змінюваної дійсності².

Сьогодні стає також очевидним факт, що класична модель освіти практично вичерпала себе: вона вже не відповідає належним чином ані вимогам науково-технічного прогресу, ані завданням розвитку економіки. З огляду на це наукове співтовариство шукає нові підходи, виробляє філософські й педагогічні ідеї, які виявилися б інтелектуальною основою модернізації системи освіти. В умовах технологічної та інформаційної революції усе популярнішими стають ідеї освіченості, зв'язку освітнього процесу із суспільною практикою. Особливу актуальність набуває економічне забезпечення системи освіти й економічна ефективність цієї системи.

Одним із шляхів нового підходу до розвитку освіти в сучасних умовах є модернізація структури та змісту *загальної середньої освіти*. Це наблизить нашу школу до міжнародних стандартів, послабить напруження на ринку праці, адже подовження на один-два роки терміну навчання для юнаків і дівчат сприятиме не тільки більш ґрунтовній освіті, а й зайнятості молоді. Саме тому держави багатьох країн свідомо здійснюють політику, спрямовану на подовження тривалості навчання в загальноосвітніх закладах, що не лише стає одним із засобів страхування від майбутнього безробіття, а й безпосередньо зменшує пропозицію на молодіжному ринку праці³.

¹ Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми перспективи). – К.: Грамота, 2003. – С. 216.

² Андрущенко В.П., Михальченко М.І., Кремень В.Г. Вища освіта України: Методол. та соціал.-прав. проблеми модернізації. – К.: Запоріжжя, 2002. – С. 440.

³ Добрынин А.И., Дятлов С.А., Цыренова Е.Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования. – СПб.: Наука, 1999. – С. 171.

Розвиток системи вищої освіти в Україні в 1995 – 2000 рр., поряд із загальною середньою та професійно-технічною освітою, також сприяв пом'якшенню ситуації на ринку праці, що підтверджує збільшення кількості студентів денних відділень у 2000/01 навчальному році на 471 тис. осіб порівняно з попереднім⁴.

У багатьох країнах до вузів студентів зараховують без вступних іспитів, що розглядається як природне право молоді на підвищення освітнього й професійного рівня, досягнення відповідного соціального статусу. Рівень освіти в такому випадку прямо залежить від рівня оплати праці працівника.

Набуває поширення світова практика морального й матеріального заохочення до навчання. У 1996 р. тодішній президент США Б. Клінтон висунув законопроект, згідно з яким сума річного оподаткування бюджету сім'ї, де є хоча б один студент, скорочується на 1.5 тис. доларів, що може бути добрим орієнтиром і для нас.

У США спеціаліст з вищою освітою отримує зарплату в півтора разу вищу, ніж із середньою. У колишньому СРСР заробітна плата спеціалістів залишалась низькою. Парадокс полягав у тому, що чим вищою була освіта, тим нижчою заробітна плата, а звідси технологічна відсталість СРСР, що стала очевидною у 80-ті роки ХХ ст. й позначається на пострадянських республіках донині.

На *особистісному* рівні ефективність інвестицій в освіту визначається збільшенням доходів людини в результаті навчання; на *мікроекономічному* – зростанням межового продукту, прибутку або (для неприбуткових організацій), поліпшенням якості роботи, розширенням сфери діяльності; на *макроекономічному* рівні – зростанням національного доходу.

Перший практичний статистично коректний підрахунок економічної ефективності освіти на особистісному рівні здійснив Г. Беккер. Для визначення доходу від набуття вищої освіти вчений застосував таку методику: від довічних заробітків тих, хто закінчив коледж, він відняв довічні заробітки працівників, які закінчили лише середню школу. У статті витрат на навчання Г. Беккер виділив як важливий елемент "втрачені заробітки", тобто доход, який був недоотриманий студентами за роки навчання, що фактично вимірює вартість часу, витраченого на формування людського капіталу. Порівняння витрат на набуття освіти й вигод від цього дає можливість підрахувати рентабельність вкладень у розвиток людини. За розрахунками Г. Беккера у США віддача від набуття вищої освіти становить 10 – 15 %, що перевищує показники прибутковості більшості фірм⁵.

За даними американських економістів недостатньо модернізована підготовка їхніх спеціалістів є причиною відставання Сполучених Штатів Америки в економічній конкуренції з Японією. Видатки з бюджету на освітні цілі зросли з 4 % у 50-х роках до 12 % у 80-х. До подій 11 вересня 2001 р. США щорічно витрачали на освіту громадян 350 млрд доларів – значно більше, ніж на оборону.

⁴ Статистичний щорічник України за 2001 рік. – С. 471, 473.

⁵ Капелюшников Р.И. Экономический подход Гери Беккера к человеческому поведению // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – № 11. – С. 17–32.

У багатьох країнах набуття освіти стає певною гарантією від безробіття. Отже, це важливий фактор не лише зайнятості, а й боротьби з бідністю. Це зумовлює необхідність відмовитися від залишкового принципу державного фінансування, ресурсного й кадрового забезпечення галузей, що формують людський капітал, а також перерозподілу ресурсів між виробничою та невиробничою сферами діяльності на користь останньої. Людський капітал має гнучко реагувати на нову ситуацію. Водночас слід відмовитися від визначення праці як непродуктивної у сфері охорони здоров'я, освіти та науки. Адже саме вони створюють умови для зростання національного багатства України. Проте працівники цих галузей в умовах ринку є соціально незахищеними.

Низький рівень оплати праці пов'язаний з обмеженими економічними можливостями держави. Якщо ж не тільки піклуватися про вчителя, а, насамперед, виявляти турботу про соціальний інститут, де закладаються основи майбутнього країни, активної життєвої позиції молодих громадян, то навіть за нинішніх умов це питання слід невідкладно вирішити, оскільки воно торкається національної безпеки країни.

Нині праця педагогічного працівника оцінюється вдвічі нижче, ніж працівників промисловості, а зростає навантаження на викладачів не сприяє підвищенню їхньої активності, не додає престижу професії. Вочевидь, сам факт зіставлення середньої заробітної плати є рудиментом комуністичної доби: адже прошарок інтелігенції, згідно з комуністичними постулатами, мав поступово злитися з гегемоном — пролетаріатом. Порівнюючи розмір зарплати працівників системи освіти та мінімальний прожитковий мінімум, мимоволі можна дійти висновку, що працівники освіти мають чималі фінансові й матеріальні проблеми. Платню педагогам розпочали підвищувати лише в 2000 р. Середньомісячний посадовий оклад вчителя загальноосвітньої школи тоді становив 147.3 грн, а у 2001 р. 184.1 грн. Нині, після чергового підвищення, він буде на рівні 266 грн. Низька оплата вчительської праці в Україні не стимулює залучення талановитої молоді до навчання в педагогічних навчальних закладах і спричиняє відтік найперспективніших кадрів.

Наприкінці XIX ст. оплата праці освітян Росії була у 2.3 рази більшою, ніж працівників промисловості, що спростовує міф про пригнобленого вчителя в царській Росії. Те саме можна сказати й про Австро-Угорщину. На жаль, Україна тут близька до Радянського Союзу 40-х – 80-х років минулого століття.

Таким чином, залишковий підхід до сфери розвитку людського капіталу може негативно позначитися на розвитку країни в майбутньому. Збагачення ж цього капіталу за допомогою освіти, поліпшення медичного обслуговування позитивно впливає на економіку країни, що особливо відчувають верстви, які потребують соціального захисту.

На тлі несприятливої економічної ситуації в Україні тема становлення соціальної держави набуває особливого значення, оскільки постає як світоглядний орієнтир на шляху подолання кризових явищ. У становленні та реалізації ідеології соціально орієнтованої ринкової

економіки стимулюючи роль відіграли документи, що були прийняті міжнародним співтовариством і визнані Україною. Для гарантованого забезпечення найважливіших потреб людини були визначені мінімальні державні соціальні стандарти. Реформи у сфері соціальної політики мають поліпшити стан охорони здоров'я, умови праці та зайнятості громадян, забезпечити потрібний суспільству рівень освіти населення тощо.

Тим самим фактично вже визначені стратегічні контури соціальної політики, спрямованої на досягнення міжнародних норм, зафіксованих Європейською соціальною хартією, рішеннями ООН, конвенціями МОП, іншими міжнародними актами. Наступним завданням у сфері соціальної політики є поглиблення наукових досліджень суспільної діяльності, створення відповідної економічної, фінансової, організаційної, нормативної й кадрової інфраструктури. Це робить можливим реалізацію концептуальних положень із соціальних проблем, напрацювання методів, спрямованих на реалізацію соціальних програм. Саме система освіти покликана забезпечити підготовку кадрів для соціальної роботи. Такою роботою вважається комплекс соціальних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів самоврядування, спрямованих на соціальний захист і соціальну адаптацію громадян. Для молоді, яка набуває освіту, найважливішим є забезпечення розвитку освітньої галузі, організація роботи, спрямованої на досягнення достатнього рівня фахової кваліфікації, а також охорона здоров'я та захист довкілля. Відповідно до Ст. 25 Декларації прав людини сучасна правова держава повинна гарантувати право на достатній рівень життя, що означає забезпечення членів суспільства продуктами харчування, житлом, одягом, медичним обслуговуванням, освітою. Водночас, поряд із державою, соціальний захист забезпечує самоорганізація суспільства. Згідно з Декларацією про загальні засади державної молодіжної політики України та ст. 6 Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України", Постановою Кабінету Міністрів України "Про соціальні служби для молоді" від 13 серпня 1993 р. № 648 створено мережу центрів соціальних служб для молоді (ЦССМ). Метою їхньої діяльності є реалізація державних, національних і галузевих програм допомоги дітям і молоді, зокрема "Діти України", "Планування сім'ї", "Розв'язання проблем інвалідності", "Заходи щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків" тощо⁶.

Аналіз змін економічного життя суспільства, що відбулися в Україні в період загальної трансформації пострадянського соціуму, виявляє чимало проблем, які постали перед системою освіти та виховання.

Необхідність модернізації системи освіти в Україні пов'язана з новаціями в економічній стратегії суспільного розвитку, які через утвердження плюралізму форм власності та домінування приватного

⁶ Соціальна робота з молоддю в Україні: 36. інформ.-метод. матеріалів / За заг. ред. І. Звереві. – К.: АТ "Столиця", 1997. – С. 152; Технології соціально-педагогічної роботи: Навч. посіб. / За заг. ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – С. 372.

підприємництва, зумовлюють зміни в процесах соціалізації особистості⁷. Останнє потребує модернізації освіти як системи, що має не лише озброїти людину відповідними знаннями, а й навчити жити в умовах ринкових відносин. При цьому зміст освіти, насамперед, повинен доповнюватися ринковою тематикою, а традиційні предмети мають зміщувати акценти в напрямі формування й утвердження ринково орієнтованих норм, стандартів і цінностей.

На жаль, сучасний зміст освіти ще не узгоджується з ринковими трансформаціями українського суспільства. Згідно з конституційними вимогами саме соціально орієнтована правова держава має гарантувати громадянам набуття освіти, що відповідає вимогам часу. На рівні загальноосвітньої школи ринкова орієнтація навчального процесу як обов'язкова складова системи сучасної освіти утверджується дещо повільно. Економічні знання як невід'ємний компонент сучасної загальної освіти стали обов'язковими лише з 2001 р. Певні зміни відбулися на рівні професійно-технічних училищ, деяких вузів і спеціалізованих навчальних закладів.

Навчальний заклад має сприяти молоді в процесі самоутвердження; у визначенні свого місця в суспільстві, шляхів найефективнішого співіснування з ним. Саме в стінах навчального закладу виховується терпимість, доброзичливість щодо соціальних партнерів, здатність і готовність до конструктивно-критичної взаємодії з існуючою соціальною реальністю.

У процесі становлення демократії серед проблем соціалізації молодих людей особливої ваги набуває зростання кількості носіїв асоціальної та девіантної поведінки. Спектр таких молодіжних груп є досить широким – від аморальних до злочинних. Це є одним з виявів неврегульованості проблем соціальної адаптації молоді.

Процес адаптації молоді до нових соціальних реалій має певні особливості й дещо інший перебіг, ніж у старших поколінь, які вже набули певного життєвого досвіду "боротьби" за соціальне та фізіологічне існування. Пам'ять молоді не обтяжена досвідом минулих літ, стереотипами поведінки, і це полегшує її адаптацію, оскільки в цьому процесі найважче замінити один досвід життя на інший. У молоді, особливо студентської, цей процес, як правило, збігається з соціалізацією. Молодь має соціально-психологічні переваги над старшим поколінням: кращу здатність до змін, вищу мобільність, ринково орієнтовану ментальність. Це й є тією основою, на яку має спиратись молодіжна й соціальна політика.

Визначальними чинниками соціальної адаптації молоді є панівні суспільні цінності, морально-психологічний клімат у суспільстві та ціннісні орієнтації особи, що адаптується. Цінності та ціннісні орієнтації виступають тут як основа механізмів регуляції соціальної поведінки особи та саморегуляції. Ціннісна структура свідомості молодих людей перебуває на стадії становлення; суттєвий вплив на неї справляє розмаїття процесів, що відбуваються в суспільстві.

⁷ Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. – К., 1997. – С. 76.

Отже, процес соціальної адаптації молодшої людини складається під впливом чинників, які різняться за походженням, складністю, ступенем і спрямованістю впливу на цей процес.

Сукупність чинників, що детермінують адаптацію особи, умовно можна поділити на дві групи: *перша* базується на індивідуальних психологічних параметрах особистості та соціальних "ресурсах" і формує потреби, мотиви, інтереси, інтуїцію, рівень домагань, тобто на тих об'єктивних умовах, що характеризують індивідуальні можливості людини (вік, стать, освіта, соціальне походження, соціальні зв'язки тощо); *друга* безпосередньо визначає рівень розвитку соціальної спільноти, соціального середовища певної особи, систему відносин у ньому.

У цьому процесі вирішальну роль відіграють зовнішні фактори соціального середовища, які мають переважно деструктивний вплив. Серед впливових чинників, що визначаються певною ситуацією, яка складається тимчасово в спільнотах вищих навчальних закладів, переважає "зовнішня деривація"⁸ – втрата зовнішнім середовищем такого стану, з яким попередньо була досягнута психологічна єдність індивіда (так звана "дезадаптація").

Деякі соціальні фактори більшою мірою, ніж інші, детермінують процес адаптації. Це так звані компенсуючі чинники. У певних випадках дезадаптація не настає, якщо невеликій кількості дезадаптуючих чинників протистоїть хоча б один компенсуючий. Ось чому особливо важливими є перші етапи соціалізації, які виокремлюють соціальну адаптацію як особливий вид діяльності людини, що передбачає сприйняття наявної соціальної ситуації як суб'єктивно нової для конкретного індивіда. Тут постійно відбувається процес нагромадження досвіду, коли наступна адаптивна ситуація спирається на практику життя, утворюючи висхідну ієрархію соціалізації.

До важливих чинників адаптації належить статусно-рольова визначеність, що впливає на орієнтацію молодшої людини в соціальному просторі. Якщо орієнтація особи в суспільному бутті блокується через його нестабільність чи низку проблем, пов'язаних з невідповідністю між особистим досвідом життєдіяльності й новітніми соціальними змінами, адаптація індивіда ускладнюється, спричиняючи відчуття дискомфорту. Б. Скіннер, наприклад, вважає, що для зменшення невизначеності й незадоволеності молодих людей станом речей у суспільстві саме суспільство повинно йти назустріч молоді, щоб забезпечити їй усвідомлення сенсу життя, послабити відчуття відчуженості та безнадійності, оскільки молодь ще не володіє дієвими засобами для подолання дисгармонії між суспільством і особою⁹. Цю обставину слід вважати головним аргументом на користь організації спеціалізованої соціальної роботи з учнівською молоддю та студентством. Оскільки невизначеність стає нині формою соціального буття, ситуація, в якій учнівська й студентська молодь живе та діє, має характеризуватися як соціально динамічна. Педагогічний процес, який визначається навчальними планами та програмами, можна вважати лише тимчасовим

⁸ Злобіна О.І. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності // 36. наук. пр. / Ін-т соціології НАН України. – К., 1996. – С. 4.

⁹ Скіннер Б. Технологія поведіння // Американ. соціол. мысль: Тексти. – М., 1994. – С. 35.

стабілізуючим фактором соціальної адаптації, що усвідомлюється учнями та студентами. Динамізм соціальної ситуації, посилений трансформуванням суспільства, зумовлює залежність поведінки, життєвих настанов і стратегій молодих людей від наявного соціального ресурсу, насамперед, від соціально-економічного статусу особи. Чим вищим є соціально-економічний статус індивіда, тим більш соціально адаптованим він є. Молода ж людина з низьким соціальним статусом, яка не має життєвого досвіду й відчуття власної самодостатності, неминуче потрапляє в пряму залежність від соціально-економічного статусу батьків, від родинних зв'язків, перетворюючись, замість бути суб'єктом, на об'єкт соціалізації.

Г. Блумер, досліджуючи елементарну колективну поведінку, яка характеризується через поняття "збудження", "хаос", "безладдя", зазначає, що вона досить часто виникає саме в умовах нестійкості звичних форм соціального існування, зокрема, при економічних негараздах, релігійних протистояннях, девальвації моральних цінностей, виробничих конфліктах тощо – тобто за умов відсутності усвідомлених цілей або неможливості практичного їх досягнення¹⁰. Ось тоді та чи інша особа перебуває в стані напруженості, неспокою, стає психологічно нестійкою, менш постійною у своїх настроях і способах діяльності, що призводить до дезадаптації. Виникає така форма соціальної взаємодії, яку визначають "круговою реакцією", що охоплює значні колективи, які інтенсифікують її.

Поділяючи людей на групи, що їх об'єднує певна кругова реакція, можна побачити, що рівень конфліктності серед учнівської та студентської молоді є вищим порівняно з групами людей, зайнятих у тій чи іншій сфері матеріального виробництва. Це пояснюється поняттям "молодіжного максималізму", за яким стоїть комплекс чинників фізіологічного, психологічного й соціального характеру¹¹. Враховуючи, що в молодіжному середовищі реалізуються різні стратегії поведінки, соціальна робота серед учнів і студентів так само повинна здійснюватися диференційовано, оскільки для молоді в суспільстві, що трансформується, є характерними розгубленість й неготовність до індивідуальної адаптації, реалізація "стратегії втечі" від повсякденності. Пріоритетною антитезою щодо такої стратегії для пострадянського суспільства треба визнати "стратегію раціональної адаптації", яка полягає у здатності керуватися принципом самовідповідальності.

Можна зробити висновок, що раціональна адаптація особи передбачає позитивне ставлення до свого соціального місця, статусу, своєї рольової функції в суспільстві. Позитивне ставлення до своєї діяльності, бачення власного місця в системі суспільних відносин визначає ступінь сприйняття індивідом нових суспільно-економічних відносин та його адаптації в ринковому середовищі, оптимістичні прогнози щодо особистого майбутнього та загального розвитку суспільства, держави. Саме спрямування освіти на формування позитивного ставлення особистості до змінюваної дійсності має стати її важливою змістовою компонентою та напрямом модернізації.

¹⁰ Блумер Г. Коллективное поведение // Американ. социол. мысль: Тексты. – С. 168.

¹¹ *Перебенесюк В.П., Павлов В.П., Любчик В.П.* Соціальні конфлікти і молодь: потенціал, сфери розгортання, проблеми розв'язання: Зб. наук. публікацій УкрНДІ проблем молоді. – Вип. 5. – К., 1996. – С. 94.